

ARTYKUŁY

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 54 (3)/2020, s. 83–103

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2020.049>

GABRIELA WAŚ*

Elity społeczne i elity władzy w państwie czeskim od połowy XV w. do 1740 r. – wybrane aspekty integracji Śląska z Czechami w epoce wczesnonowożytnej Część 1

Social and power elites in the Bohemian State
from the mid-15th century to 1740 – some aspects of Silesia's
integration with the Bohemia in the early modern period
Part 1

Streszczenie: Zmiany w organizacji władz w Królestwie Czeskim w XV–XVIII w. spowodowały zapotrzebowanie na zmodyfikowanie elit społeczno-politycznych, aby były one dostosowane do rozwijającej się struktury i podziałów władzy. W XV–XVI w. ich skład warunkowały trzy czynniki: struktura polityczno-terytorialna państwa czeskiego, ustrój stanowo-monarchiczny oraz polityka królów. W XVII i XVIII w. królowie czescy z dynastii Habsburgów stworzyli nowe uwarunkowania polityczno-ustrojowe, tzw. habs-

---

* Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, ul Szewska 49, 50-139 Wrocław, gabriela.was@uwr.edu.pl, ORCID: 0000-0002-8396-4918.

burski absolutyzm, dążąc do zorganizowania posiadanych terytoriów w swe dziedziczne władztwo, a jego utrzymanie opierając na nowej elicie społeczno-politycznej, której budowę zainicjowali. Dla egzystencji państwa ważną kwestią było, czy elity społeczno-polityczne poszczególnych regionów i krajów staną się częścią elit władzy i otrzymają dostęp do urzędów centralnych, współtworząc w ten sposób zjawisko powstawania elit ogólnopaństwowych. Warunkowało to zintegrowanie terytorialne i scalenie społeczne, aby powstały organizm państwowy był zdolny do spójnych, obejmujących wszystkie terytoria ewolucji w następnych wiekach. Ten kompleksowy problem egzemplifikowano na przykładzie procesów integracyjnych w wymienionym okresie zachodzących między Czechami a Śląskiem. Drugim zagadnieniem stała się polityka prowadzona w tym zakresie przez władze państwowe, zwłaszcza królewskie, mająca wpływ na zmiany w składzie i kształcie elit społecznych Śląska.

Abstract: Changes in the organization of state authorities in the Bohemian Kingdom in the 15th–18th centuries caused the need to modify the socio-political elites so that they were adapted to the developing structure and divisions of power. In the 15th–16th centuries, their composition was determined by three factors: the political and territorial structure of the bohemian state, the state-monarchical system and the policy of kings. In the seventeenth and eighteenth centuries, the Bohemian kings of the Habsburg dynasty created new political and political conditions, the so-called Habsburg absolutism, seeking to organize all of its territories into a united dominium under its hereditary rule and its maintenance based on building a new socio-political elite. For the existence of the state, an important question was whether the political elites of individual regions and countries would become part of the power elite and would receive access to central offices, thus co-creating the phenomenon of nation-wide elites. This conditioned territorial integration and social integration, so that the resulting state organism was capable of coherent, covering all territories of evolution in the following centuries. These complex problems were exemplified in the article on the integration processes in the period occurring between Bohemia and Silesia. The second issue was the politics pursued by royal authorities and affecting changes in the composition of Silesian social elites.

Słowa kluczowe: Śląsk, Czechy, XV–XVIII w., śląskie i czeskie elity szlacheckie

Keywords: Silesia, Bohemia, early modern period, Silesian and Bohemian social elites

W Królestwie Czeskim w XV–XVIII w., tak jak w wielu innych organizmach terytorialno-politycznych w ówczesnej Europie, zachodziły intensywne ewolucje w funkcjonowaniu państwa. Jednym z ważnych aspektów tych zmian było to, że wymagały one znacznie większej i wciąż rosnącej liczby osób zaangażowanych w zarządzanie instytucjonalne i urzędnicze państwem. Główną potrzebą przekształcającego się czeskiego organizmu polityczno-państwowego stało się takie zmodyfikowanie elit społeczno-politycznych, aby były one dostosowane do rozwijającej się struktury i podziałów władzy oraz działały na rzecz scentralizowanego zarządzania. Sytuację komplikowała okoliczność, że czeskie państwo w tym okresie składało się z Królestwa Czeskiego oraz ziem inkorporowanych, w praktyce związanych zależnością lenną (Morawy, Śląska, Łużyc Górnych i Dolnych)¹ o wysokim stopniu autonomii życia wewnętrznego i odrębnej stratyfikacji społecznej². Wobec takiej organizacji dla egzystencji państwa ważną kwestią stawało się, czy elity polityczne krajów lennych wejdą – chociaż częściowo – w skład czeskich elit władzy i otrzymają dostęp do urzędów centralnych, współtworząc w ten sposób zjawisko powstawania elit ogólnopaństwowych. W długiej perspektywie procesy te mogły stać się ważną częścią powstawania większej spójności społecznej regionów państwa czeskiego oraz być istotnym czynnikiem jego głębszej integracji terytorialnej i politycznej. Mogły stać się warunkiem decydującym m.in. dla trwałego pozostania w jego granicach krajów koronnych, w tym Śląska. Ponadto ze względu na to, że stanie się członkiem elit politycznych – zwłaszcza w XV–XVI w. – było wciąż związane z uzyskaniem udziału we władzy, w krótszej

---

¹ Morawy, podobnie jak obie części Łużyc, w strukturze polityczno-administracyjnej były marchiami; odnośnie do Śląska czasem określano go jako „księstwo Śląska” („Herzogtum Schlesien”), ale był to tytuł stworzony na potrzeby władzy królewskiej, a nie wyrażający tytułaturę według stanu prawnego; w praktyce był to kraj powstały jako federacja kilkunastu księstw i od schyłku średniowiecza wolnych państw stanowych.

² V. Bůzek, P. Maťa, *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des 'Absolutismus' (1620–1740)*, w: *Der europäische Adel in Ancien Régime: von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (ca. 1600–1789)*, Hrsg. R. G. Asch, Köln 2001, s. 294; L. Bobková, J. Zdichynec, *Twelve years of reaserch into the history of the adjoining lands of the Crown of Bohemia*, w: *Terra – Ducatus – marchionatus – Regio. Die Bildung und Entwicklung der Regionen im Rahmen der Krone des Königreichs Böhmen*, Hrsg. L. Bobková, J. Fantysová-Matějková, Praha 2013, s. 9–29.

perspektywie – epoki wczesnonowożytnej – te procesy stymulowały potrzebę zmodyfikowania norm uzyskiwania do nich dostępu. W XV i w XVI w. zmiany te dokonywały się w państwie o ustroju monarchiczno-stanowym, w którym określenie warunków, na jakich elity społeczno-polityczne brały udział w życiu politycznym państwa, było uzależnione od konsensusu między królem a stanami. Zarówno ze strony króla, jak i stanów czeskich pojawiły się dążenia do osiągnięcia tego przez redefinicję prawną elit społecznych i ich uprawnień politycznych.

Zjawiska te wzbudzają pytania o ich siłę integracyjną w państwie czeskim, o ich wpływ na utrwalanie się i zrastanie poszczególnych krajów lennych z Królestwem. Jest to pytanie o uwarunkowania i ewentualny kształt zjawisk, które można postrzegać jako integrujące społecznie i politycznie oraz o wpływ na nie ustroju politycznego. Rozważania zogniskowano na procesach (dez)integracyjnych zachodzących w najbardziej uprzywilejowanych grupach społecznych Śląska i Czech. Dla XV–XVI w. zjawiska w nich występujące były decydujące dla potencjalnego scalania państwa. Ten złożony i kompleksowy problem, możliwy w obecnych ramach tylko do nazkicowania, usiłowano ukazać przez rozważenie zagadnienia skupionego na pytaniu, czy elity społeczne i polityczne Śląska, mającego w tym czasie status lenna Korony Czeskiej i stanowiącego część czeskiego organizmu państwowego, miały szanse na stanie się częścią także elit społecznych i politycznych na poziomie ogólnopaństwowym. Podobne pytania zostały postawione dla następnej fazy ustrojowej monarchii czeskiej, habsburskiego absolutyzmu, obejmującego okres od późnych lat 20. XVII w. do 1740 r., choć charakterystyczna dla niego polityka królewska rozpoczęła się już po 1526 r. Będzie to przedmiotem rozważań w drugiej części artykułu.

Jednym z czynników warunkujących integrację społeczną w państwie czeskim, a w konsekwencji także polityczną, w późnym średniowieczu była jego budowa terytorialno-polityczna. Funkcjonowało ono na zasadzie ustrojowej stworzonej przez królów z dynastii luksemburskiej określanej jako „Corona regni Bohemiae”³. Terytorialnie władztwo obejmowało zarówno Królestwo Czeskie, stworzone przez Przemysławidów, którego pod-

---

³ L. Bobková, *Provincia, terra, marchionatus. Zur Bezeichnung der Kronländer im Mittelalter*, w: *Terra – Ducatus – marchionatus – Regio...*, s. 91–93.

stawą były Czechy i Morawy, następnie 13 śląskich księstw, margrabstwo budziszyńskie i zgorzeleckie, Dolne Łużyce, elektorat brandenburski, władztwo Pirna, kraj zastawny Cheb (Eger), hrabstwo luksemburskie oraz luksemburskie posiadłości w Palatynacie Górnym⁴. „Korona Królestwa Czeskiego” była tworem powstałym w wyniku polityki dynastycznej. Król sprawował władzę w każdej z części władztwa na innej podstawie prawnej. Poza posiadaniem wspólnego panującego relacje między poszczególnymi częściami tego władztwa albo nie były w ogóle określane, np. między hrabstwem Luxemburg a księstwami śląskimi, albo określane nieprecyzyjnie, jak między księstwami śląskimi a Czechami. Współcześni wydarzeniom hołdowania lennego księstw śląskich przez króla czescy kronikarze sami mieli wątpliwości, czy akty te odbywały się tylko w powiązaniu z królami czeskimi z domu luksemburskiego, czy też należało je odbierać jako rozrost terytorialny Królestwa Czeskiego⁵.

Innym, równie ważnym czynnikiem warunkującym zjawiska integracji społeczno-politycznej w obrębie państwowości czeskiej stało się ukształtowanie się w XV w. ustroju stanowo-monarchicznego nie tylko w Królestwie Czeskim, ale też we wszystkich krajach lennych monarchii. W Czechach jako monarchii rządziły wspólnie z królem już nie grupy ludzi zainteresowanych władzą konkretnego monarchy, lecz formułujące się stany działające w ramach czeskiego zgromadzenia stanowego i centralnych urzędów królewsko-stanowych. Czeskie zgromadzenie stanowe stało się wraz z królem nośnikiem władzy państwowej. Członkowie stanów czeskich uzyskali uprawnienia ułatwiające im rozdział między swych członków urzędów centralnych monarchii. Jednocześnie przekształcającemu się układowi sił w systemie sprawowania władzy towarzyszyło zmieniające się pojmowanie charakteru więzi prawno-ustrojowych między stanami czeskimi a stanami lennych krajów czeskich. Władza państwowa dzielona między króla i stany

---

⁴ F. Seibt, *Die Zeit der Luxemburger und der hussitischen Revolution*, w: *Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder*, Bd. 1, Hrsg. K. Bosl, Stuttgart 1967, s. 403; O. Peterka, *Rechtsgeschichte der böhmischen Länder*, Reichenberg 1928, s. 22.

⁵ J. Fantysova-Matejkova, *The virtual region of the conglomerate state and its communitas. The discourse of cohesion of the land communities in the historiography of the 14th century, especially in the chronicle of Zbraslav*, w: *Terra – Ducatus – marchionatus – Regio...*, s. 110–141.

utrwałała identyfikację stanów czeskich z Królestwem, rozumianym wyłączenie jako kraj czeski. Rodziło to przekonanie, że kraje należące na zasadzie lenna do Królestwa są związane nie tylko z królem, ale także ze stanami jako władzą państwową⁶. Miało to głębokie konsekwencje w postrzeganiu przez członków stanów czeskich swojego statusu jako nadrzędnego wobec pozycji stanów krajów lennych, co z kolei było kontestowane przez stany tych krajów.

Jednak, jak wskazano, w krajach lennych przebiegały intensywne procesy wykształcania się stanowych instytucji i urzędów dla zarządzania krajem. Na Śląsku w ciągu XV w. powstały autonomiczne wobec czeskich instytucji systemy organów współrzędzenia stanowo-królewskiego. Było to ogólnos Śląskie zgromadzenie stanowe, które objęło wszystkie księstwa śląskie, najwyższy trybunał książęcy, czyli najwyższy sąd śląski, od którego wyroków nie było apelacji nawet do króla, oraz urząd ogólnos Śląskiego namiestnika. Atrybutem był ich centralistyczny charakter dla Śląska oraz powiązanie tych krajowych systemów bezpośrednio z królem, bez pośrednictwa czeskich instytucji centralnych. Ich ukształtowanie się legalizowało udział krajowych, śląskich elit we władzy wewnątrz Śląska. Umacniało to interpretację związku państwowego z Królestwem Czeskim jako reprezentowanym tylko przez króla, ponieważ związek ten wynikał z hołdu lennego składanego wyłącznie jemu. Zabezpieczało to autonomię wewnętrzną Śląska. Wykluczało możliwość decydowania czeskiego zgromadzenia stanowego o jego życiu wewnętrznym. Te dwa podobne, a zarazem dla wspólnego funkcjonowania kraju lennego i kraju koronnego w jednym organizmie państwowym dezintegrujące zjawiska zachodzące w Czechach i na Śląsku miały kontynuację na przełomie XV i XVI w. Z jednej strony na poziomie centralnym monarchii następowało dalsze wykształcanie instytucji oraz dookreślanie kompetencji i sposobów działania już istniejących, pociągając za sobą rosnące tendencje do ściślejszego zespolenia wszystkich ziem czeskich

---

⁶ Odnośnie do Śląska wyrażało się to przykładowo w dbaniu przez stany czeskie o przejmowanie przez władzę królewską księstw w wypadku wystąpienia stanu tzw. opustoszałego lenna; M. Holá, *Schlesien und seine Zugehörigkeit zur Böhmischen Krone aus der Sicht der böhmischen Stände an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, w: *Geschichte, Erinnerung, Selbstidentifikation. Die schriftliche Kultur in den Ländern der Böhmischen Krone im 14–18. Jahrhundert*, Hrsg. L. Bobkova, J. Zdichynec, Praha 2011, s. 189–199.

w jeden organizm instytucjonalno-administracyjny. Z drugiej strony specyfiką sytuacji w państwie było nie tylko powstanie samodzielnych, powiązanych bezpośrednio z królem, organów zarządzania w krajach lennych, ale także to, że w ciągu XV i początkach XVI w. ich systemy zarządzania, zwłaszcza na Śląsku, z inicjatywy stanów rozwijały się szybciej niż te o ogólnopaństwowym zasięgu⁷.

W tym samym okresie, gdy wspomniane zjawiska występowały najintensywniej, tj. w XV w., rozwijał się husytyzm, mający wiele politycznych konsekwencji zarówno dla monarchii czeskiej, jak i dla całego organizmu państwowego. Wykształcenie się nowych wyznań, przede wszystkim utrakwizmu i wyznania bracko-czeskiego, zaowocowało powstaniem pogłębianych ideowo-religijnych różnic między krajem koronnym a krajami lennymi, które, tak jak Śląsk, konfirmowały – z przyczyn politycznych oraz kulturowych – swoją obojętność rzymską. Ponadto wojenne rajdy husytów na obszar krajów lennych powodowały narastanie uczuć wzajemnej wrogości.

Po stabilizacji sytuacji religijno-politycznej w państwie czeskim w czasach jagiellońskich (1471–1526) pojawiły się jednak zjawiska, które wskazują na procesy integracji społecznej elit. Dokonywały się one zarówno z inicjatywy poszczególnych rodów czeskich i śląskich na drodze rozpoznania korzyści majątkowo-prestizowych i politycznych wiążących się z ich połączeniem, jak i były one inicjowane politycznie, przez najwyższe władze państwowe.

W zjawiskach pierwszego rodzaju, gdy integracja społeczna wynikała z inicjatywy członków uprzywilejowanych elit społecznych, przeszkodę stanowiły różnice w stratyfikacji społecznej i budowie struktur stanowych między Śląskiem a Czechami, wynikające z innego przebiegu wykształcania się najbardziej uprzywilejowanych społecznie i politycznie grup społecznych⁸.

---

⁷ K. Orzechowski, *Historia ustroju Śląska 1202–1740*, Wrocław 2005, s. 70–99.

⁸ P. Maťa, *Der Adel Böhmens und Schlesiens in der Frühen Neuzeit in vergleichender und beziehungsgeschichtlicher Perspektive*, w: *Adel in Schlesien. Herrschaft-Kultur-Selbstdarstellung*, Bd. 1, Hrsg. J. Harasimowicz, M. Weber, München 2010, s. 223–262.

Specyfika szlachty czeskiej polegała na tym, że choć w średniowieczu została ona wzbogacona o licznych przybyszów z terenów Cesarstwa i zaakceptowała wiele nowych elementów kulturowych i prawnych przeniesionych przez nich do Czech, to jednak nie została ani ilościowo, ani kulturowo czy prawnie przez nich zdominowana. W tym zakresie zachodziły zwłaszcza w drugiej połowie XIV i w XV w. procesy odwrotne. Mimo objęcia tronu przez pochodzącą z Cesarstwa dynastię luksemburską i ogólnie bardzo bliskich kontaktów politycznych z tym państwem właśnie w ciągu XIV–XV w. czeska szlachta przeżyła ideowy i kulturowy renesans etniczno-językowy. Stała się grupą mającą świadomość posiadania własnego, rodzimego królestwa. Jednym z najsilniejszych czynników zarówno będącym wynikiem powyższych procesów, jak i je stymulującym, jak wspomniano, stał się husytyzm. Przyczynił się on do powstania różnorodności wyznaniowej wśród szlachty czeskiej. Potencjalnie mogła ona zniechęcać rody z krajów lennych, w tym śląskie, które w XV w. pozostały zdecydowanie związane z Rzymem, do wchodzenia w relacje małżeństwa i zespalań swych rodów z rodzinami czeskimi. Najprawdopodobniej w rozpatrywanym okresie nie miało to jednak rozstrzygającego znaczenia, a ponadto część wyższej szlachty czeskiej pozostała katolicka.

Inną znamiennej cechą szlachty w Czechach, równie silnie wazącą na jej tożsamości, było to, że stosunkowo wcześnie zaczęła rozwijać się ona w odrębny stan. Już w XIII w. pojawiły się przesłanki kształtujące rycerstwo czeskie we wspólnotę wyodrębnioną prawnie i występującą obok władcy jako podmiot władzy państwowej⁹. Od drugiej połowy XIII w. można mówić o funkcjonowaniu władzy w Królestwie Czeskim na zasadzie dualizmu, czyli jej podziału między monarchę i rycerstwo. Ważny etap powstawania czeskiego stanu rycerskiego nastąpił wraz z wydaniem przez Jana Luksemburskiego w latach 1310–1311 przywilejów dla szlachty¹⁰. Intensywne zmiany ustrojowe, dokonywane częściowo z inicjatywy panującego, dla

---

⁹ R. Prochazka, *Die staatsrechtliche Stellung und kulturpolitische Bedeutung des historischen böhmischen Herrenstandes*, „Bohemia” 1981, Bd. 22, s. 112–122; W. Eberhard, *Monarchie und Widerstand. Zur ständischen Oppositionsbildung im Herrschaftssystem Ferdinands I. in Böhmen*, München 1985, s. 52–55.

¹⁰ V. Bůzek, V. Grubhoffer, J. Libor, *Wandlungen des Adels in den böhmischen Ländern*, „Bohemia” 2014, Bd. 54, nr. 2, s. 282.

których musiał on pozyskiwać wsparcie rycerstwa, a częściowo z powodu słabości władzy króla, i burzliwe dzieje czeskie w XIV i XV w. powodowały pogłębianie się procesów wzrostu udziału rycerstwa we władzy i narastanie jego prerogatyw politycznych. Charakterystyczne dla Czech stało się to, że społeczność szlachecka już w XIV w. wyraźnie podzieliła się na panów i rycerzy¹¹, którzy szybko zaczęli kształtować się jako dwie odrębne grupy i dążyć do zamknięcia w osobne stany. Różnił je status prawny, dostępność jego członków do urzędów centralnych, czyli także rola polityczna¹². Do ostatecznego podziału w obrębie rycerstwa-szlachty doszło w 1500 r., gdy panujący wówczas Władysław Jagiellończyk zatwierdził ułożony przez szlacheckie stany Czech porządek ziemski, tzw. *Władystawowy Porządek Ziemski*¹³. Z jednej strony kodyfikował on osiągnięty do tej pory udział szlachty czeskiej w rządzeniu Królestwem, z najważniejszymi jego narzędziami, tj. krajowym zgromadzeniem stanowym i rządem krajowym, ustalonym w 1497 r., oraz najwyższym sądem krajowym uformowanym w 1487 r., które utrwały autonomię prawną szlachty wobec panującego¹⁴. *Władystawowy Porządek Ziemski* z 1500 r. stanowił podstawę instytucjonalnego współzarządzania krajem przez króla i stany na dalsze 130 lat. Z drugiej strony wraz z listem majestatycznym Władysława z 1502 r., w którym ustalono liczbę czeskich

---

¹¹ Wewnętrznie członkowie tych grup, ew. stanów, byli dodatkowo zróżnicowani; J. Županič, *Der böhmische Adel und die Entstehung der einheitlichen österreichischen Nobilität*, w: *Szlachta europejska w strukturach lokalnych XVI–XVIII wieku*, red. M. Konopnicka, Zielona Góra 2010, s. 36–37.

¹² V. Bůžek et al., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha–Litomyšl 2002, s. 43–54; P. Maťa, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 52–66; J. Macek, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, část 2: *Šlechta*, Praha 1994, s. 335–368.

¹³ *Zřízení zemské Království Českého*, „Archiv český, čili Staré písemné památky české i moravské”, ed. F. Palacký, Praha 1862, čís. 5, s. 5–15; J. Macek, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 39–41.

¹⁴ J. Pánek, *Český stát a stavovská společnost na prahu novověku ve světle zemských zřízení*, w: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619)*, ed. K. Malý, J. Pánek, Praha 2001, s. 14; V. Bůžek, P. Král, Z. Vybíral, *Der Adel in den böhmischen Ländern 1526–1740. Stand und Tendenzen der Forschung*, „Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse” 2011, Bd. 37, H. 1, s. 55–98.

rodów pańskich na 47 i zabezpieczono ich hierarchię w obrębie stanu pańskiego oraz wpisano ich dobra do czeskich ksiąg ziemskich (Landtafel)¹⁵, kodyfikował on istnienie stanu panów, a częściowo także stanu rycerskiego (choć ten zamknął się formalnie w osobny stan znacznie później w 1609 r.) oraz definiował ich uprawnienia obsadzania centralnych instytucji i urzędów w monarchii czeskiej. Panowie stanowili grupę decydentów w czeskim zgromadzeniu stanowym, a zarazem z jego członków rekrutowała się ścisła elita władzy urzędniczej Czech. Akt królewski z 1502 r. wyraźnie wykluczał prawno-polityczne honorowanie w monarchii czeskiej obcych, używanych w innych państwach, tytułów szlachty wyższej, takich jak np. hrabia czy książę. Szlachta czeska mogła ubiegać się o nie indywidualnie, ale ich posiadacze nie mieli w związku z tym żadnych przywilejów politycznych. W zakresie tytułów uznawano jedynie specyficzny dla czeskiej szlachty wyższej tytuł pana. Ustawa krajowa z 1500 r. była porządkiem ziemskim Królestwa Czeskiego i zajmowała się sprawami samych Czech. Nie rozciągnięto ani kompetencji czeskiego zgromadzenia stanowego, ani najwyższego sądu krajowego na cały obszar państwa. Z 10 najwyższych urzędów centralnych, tworzących jednocześnie rodzaj semirządu monarchii, mimo ich genetycznego pochodzenie od urzędów królewskich, jedynie najwyższy kanclerz czeski, i to tylko wtedy, gdy działał w imieniu króla, nie zatracił charakteru urzędu królewskiego i pole jego działania obejmowało całą monarchię¹⁶, chociaż także było silnie ograniczane przez przywileje krajów lennych.

Przyszła szlachta na Śląsku zaczęła się wykształcać, gdy Śląsk był częścią państwa piastowskiego. W tym okresie ukształtowały się dwie warstwy, których cechą wyróżniającą było uprzywilejowane władanie ziemią. Jedną grupę stanowili wojowie, a drugą możnowładcy – grupa arystokratyczna, o której statusie decydowało oprócz sposobu posiadania ziemi także sprawowanie

¹⁵ F. Šmahel, *Nástin proměn stavovské skladby Českého království od konce 14. do počátku 16. století*, w: *Vladislavské zřízení...*, s. 81; V. Letošník, *Die böhmische Landtafel, Inventar, Register, Übersichten*, Prag 1944; J. Macek, *Jagellonský věk...*, s. 25–42; V. Bůžek et al., op. cit., s. 46.

¹⁶ J. Panek, *Hofämter – Landesäer – Staatämter zwischen Ständen und Monarchie an der Schwelle zur Neuzeit. Die böhmischen und österreichischen Länder im Vergleich*, w: *Ständefreiheit und Staatsgestaltung im Ostmitteleuropa*, Hrsg. J. Bahlcke, H.-J. Bömelburg, N. Kersken, Leipzig 1996, s. 45.

wysokich stanowisk z ramienia panującego. Obydwie grupy posługiwały się w zakresie własności, dziedziczenia i zobowiązań wobec księcia prawem polskim¹⁷. W XIII w. zostały one wzbogacone o emigrujących z terenów Cesarstwa przybyszów, którzy zaciągali się w służbę książąt śląskich, przynosząc ze sobą lenne warunki swego funkcjonowania¹⁸. W ten sposób zaistniały dwie kulturowo-etniczne genezy szlachty śląskiej: jedna oparta na alodialnym posiadaniu ziemi, pierwotnie polskich rycerzy, i druga na lennym jej posiadaniu, głównie rycerzy-ministeriałów, pochodzących z terenów Cesarstwa. O ile stopniowo zatarły się różnice pochodzenia kulturowego rycerzy, transformując ich w regionalną, śląską grupę społeczną, z dominacją niemieckiej kultury prawno-językowej, o tyle o wiele trwalsze okazało się przywiązanie do prawnych form posiadania ziemi. Wyraziło się ono w równoległym funkcjonowaniu prawa lennego i polskiego oraz długim trwaniem sądownictwa – na niektórych terenach do XVIII w. – posługującego się w wyrokach tzw. prawem polskim, a sądy stosujące to prawo zwano cudami.

Problem z identyfikacją stanową szlachty na Śląsku był powiększany przez strukturę terytorialno-polityczną. Śląsk jako kraj powstał na drodze unii kilkunastu księstw i wolnych państw stanowych. Był ich specyficzną federacją. Zgodnie z właściwościami takiego zjednoczenia znaczne sfery życia wewnętrznego poszczególnych księstw były chronione autonomią przed ingerencją organów centralnych Śląska. W ramach każdego księstwa ukształtowała się osobna korporacja rycerska. W ciągu XIII–XV w. grupy te uzyskiwały przywileje, a następnie w ciągu XVI w. i na początku XVII następowało ich formalne zamykanie się w stany szlacheckie danego księstwa lub wolnego państwa stanowego na podstawie ordynacji ziemskich sporządzanych dla każdego władztwa z osobna. Prawnie i politycznie nie istniał zatem śląski stan szlachecki, lecz szlachta śląska stanowiła zbiór kilkunastu stanów szlacheckich księstw śląskich.

W związku z taką strukturą polityczno-terytorialną na Śląsku zachodził także specyficzny podział na dwa rodzaje elit władzy, uwarunkowany

---

¹⁷ T. Jurek, *Vom Rittertum zum Adel. Zur Herausbildung des Adelsstandes im mittelalterlichen Schlesien*, w: *Adel in Schlesien...*, s. 56–59.

¹⁸ Tym zagadnieniom poświęcona jest praca Tomasza Jurka, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1998.

dwupoziomowością struktury władzy i administracji w kraju: na elity o charakterze ogólnos Śląskim i lokalnym. W ciągu XIV–XV w. lokalne elity polityczne księstw składały się głównie z książęcych dworzan. Ich prestiż malał proporcjonalnie do ograniczenia władzy książęcej wypływającego ze zmniejszania się obszarów księstw, osłabienia ekonomicznego i politycznego książąt wobec stanów księstwa oraz ich pogarszającej się pozycji wobec króla. Wzrastał natomiast udział stanów we władzy wewnętrznej w obrębie danego księstwa, zwłaszcza członków korporacji szlacheckiej. Wykonywali ją na poziomie poszczególnych władztw za pomocą zbiorowego udziału w zgromadzeniu stanowym danego księstwa oraz obejmowania stanowych urzędów w księstwach, na które urzędnicy stanowi byli wybierani przez pozostałych członków swego stanu. Korporacje szlacheckie księstw dziedzicznych, które w wyniku wymarcia lokalnej dynastii książęcej przeszły pod bezpośrednie panowanie króla, miały ponadto możliwość kreacji spośród swoich członków elit ogólnos Śląskich. Miały prawo wysyłania posłów do ogólnos Śląskiego zgromadzenia stanowego. Te uprawnienia nie przysługiwały natomiast stanom księstw lennych, czyli tym, w których władzę nadal sprawował książę. Członkowie ogólnos Śląskiego zgromadzenia stanowego byli ważną częścią elity władzy Śląska. Prawo do udziału w nim mieli książęta śląscy, tworzący pierwszą kurię sejmową, rycerze z księstw dziedzicznych, tworzący drugą kurię sejmową, oraz przedstawiciele wybranych miast także tylko księstw dziedzicznych, wchodzący w skład trzeciej kurii sejmowej. Z tych kręgów składały się ogólnos Śląskie elity polityczne. Zasadnicze elementy śląskiego systemu ustrojowego uzyskały gwarancje w przywileju Władysława Jagiellończyka z 1498 r.

Szlachta śląska była także różnorodna pod względem prestiżu społecznego związanego z posiadanym majątkiem lub piastowanym urzędem. W okresie XIV–XV w. zaczęła się wykształcać elita szlachecka o charakterze majątkowym, której znaczenie polegało na posiadaniu fortun możnowładczych nie opartych już jak w XIII w. na władzy książęcej, ale budowanych samodzielnie. W historii Śląska określa się ich jako „panów władztw”¹⁹. W późnym średniowieczu należały do nich m.in. rody von Haugwitz,

---

¹⁹ Ibidem, *Elity Śląska w późniejszym średniowieczu*, w: *Kolory i struktury średniowiecza*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2004, s. 377.

Zedlitz czy Pogorzele. Grupa ta, której wielkość w przybliżeniu oblicza się według istnienia kluczy majątkowych (ok. 20–30), nie uzyskała jednak odrębności prawnej²⁰. W ostatnich dekadach XV w. pojawiła się inna grupa elitarnego rycerstwa-szlachty na Śląsku, tzw. wolnych panów stanowych²¹. Ich tytuł był związany z nabyciem znacznego obszaru ziemi wyodrębnionego z danego księstwa śląskiego wraz z prawami książęcymi, choć bez książęcego tytułu. Uzyskali oni prerogatywy polityczne: zostali włączeni do pierwszej kurii sejmku śląskiego. O okolicznościach zdobycia tej pozycji będzie jeszcze mowa. Tytuł wolnego pana stanowego nie był jednak przynależny osobie lub rodowi, lecz wiązał się z posiadaniem majątku, co powodowało, że skład tej grupy był dynamiczny. W XVI w. kilka rodzin miało i straciło ten status wraz z utratą dóbr określanych jako wolne państwa stanowe, byli to m.in. Maltzan, Braun, Dohna, Turzonowie, Promnitzowie, Kurzbach, Schaffgotsch. Inną wyróżniającą się grupę szlachty ukształtowaną nieco później, ok. połowy XVI w., byli panowie mniejszych państw stanowych. Ich również wyróżniał status posiadanej majątności. Choć na Śląsku istniały przesłanki do ukształtowania się szlachty wyższej jako odrębnego stanu, procesy w tym zakresie przebiegły częściowo, doprowadzając jedynie lokalnie do powstania tak określanych grup wielmożów, np. w księstwie opolskim, karniowskim i opawskim, co było związane z egzystencją na ich terenie panów czeskich i morawski lub ich migracją²². Ponadto w XIV w. wyłonił się na Śląsku nowy rodzaj elit władzy urzędniczej. Byli to śląscy urzędnicy królewscy, którzy sprawowali urzędy namiestników księstw dziedzicznych, a od XV w. pojawił się także generalny namiestnik śląski. Do pełnienia funkcji namiestników księstw królowie w XIV i XV w. – mimo zagwarantowania w przywilejach nominowania na to stanowisko tylko rycerstwa z danego księstwa, a do funkcji namiestnika ogólnos Śląskiego wyłącznie księcia śląskiego – często powoływali panów czeskich. Do 1526 r. królowie czynili to częściej i bardziej niezależnie od opinii

---

²⁰ Ibidem, s. 377–378.

²¹ M. Ptak, *Pozycja publiczno-prawna wolnych panów stanowych na Śląsku*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1993, nr 1477, „Prawo” 222, s. 79.

²² U. Zgorzelska, *Szlachta w terminologii źródeł górnośląskich od XIV do XVI wieku*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. 3, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1985, s. 286.

korporacji rycerskich (Jerzy z Podiebradów, Maciej Korwin czy Władysław Jagiellończyk) niż później, po 1526 r., Habsburgowie. Skład tej grupy namiestników królewskich odznaczał się jednak dużą zmiennością i nie ustabilizowała się ona jako grupa władzy na Śląsku.

Najpoważniejszą odmiennością w stratyfikacji społecznej w porównaniu z Czechami było istnienie na Śląsku – wspominanych już wielokrotnie – książąt. W historiografii przez niektórych badaczy książęta są traktowani już w okresie przełomu XV i XVI w. jako jedna z warstw stanu szlacheckiego²³. Inni badacze zwracają uwagę, że jest to nieuzasadnione uproszczenie²⁴. Książętom śląskim z rodów średniowiecznych, przede wszystkim Piastom, na podstawie XIV-wiecznych umów lennych z królem – aż do wymarcia tych rodów w drugiej połowie XVII w. – przysługiwała nadal na terenie własnego księstwa władza publiczno-prawna²⁵, zawarta w prawie książęcym, czyli atrybut władzy państwowej. Jej posiadanie było niezależne od tego, jak bardzo w praktyce władza królewska była zdolna je ograniczać. Książęta byli od zarania rządów czeskich specyficzną grupą interesariuszy²⁶, tj. ludźmi, na których akceptacji wspierały się rządy czeskie na Śląsku. Ich prestiż i znaczenie w strukturze społeczno-politycznej regionu, ale też ich działalność w służbie czeskich władców zdecydowały o trwałości połączenia Śląska z Królestwem Czeskim w średniowieczu. Wyraźne było też aspirowanie książąt śląskich do odgrywania roli politycznej u boku króla. Do 1526 r. wielu z nich pojawiało się w otoczeniu królów czeskich lub przy – wobec powiązania Królestw Czeskiego i Węgierskiego unią personalną – dworze węgierskim. W tym zakresie nie przeprowadzono wprawdzie regularnych badań, ale przykładów jest na tyle dużo, że potwierdzają one wspomnianą tendencję, zachęcając do przebadania jej realnych wymiarów. Często wypełnianie przez książąt funkcji politycznych przy królach wiązało się z licznymi mariażami Piastów śląskich z królewskimi rodami zarówno Czech, jak

---

²³ N. Conrads, *Regionalismus und Zentralismus im schlesischen Ständestaat*, w: idem, *Schlesien in der Frühmoderne. Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes*, Köln–Weimar–Wien 2009, s. 355.

²⁴ P. Maťa, *Der Adel Böhmens und Schlesiens...*, s. 238.

²⁵ K. Orzechowski, *Historia ustroju...*, s. 60–66, 157–167.

²⁶ D. E. H. de Boer, *The creation and failure of a cohesion*, w: *Terra – Ducatus – marchionatus – Regio...*, s. 32.

i Węgier oraz Polski. W 1306 r. Maria, córka Kazimierza bytomskiego, została żoną króla węgierskiego, Karola Roberta. Dzięki jej wsparciu jej brat, Bolesław, został w 1321 r. arcybiskupem ostrzyhomskim, osiągając najwyższą godność w Kościele węgierskim, a drugi brat, Mieszko – biskupem Nitry, a następnie Veszprem²⁷. Równie znamienna była kariera Władysława Opolczyka (1326/1330–1401), który był wnukiem jednej z córek Władysława Łokietka, Kunegundy. Po kilku ważnych misjach dyplomatycznych w interesie króla węgierskiego, Ludwika Wielkiego, m.in. w sprawie małżeństwa królewskiej bratanicy, Elżbiety Andegaweńskiej, z Wacławem, synem Karola IV Luksemburskiego, w 1365 r., czy po udziale dyplomatycznym w zjeździe monarchów w Krakowie 1364 r. Władysław został w latach 1367–1372 mianowany nawet przez króla palatynem węgierskim, otrzymując najwyższą godność urzędową w Królestwie Węgierskim. Karierę kontynuował później także w Królestwie Polskim, obejmując nawet krótko w latach 1377–1378 namiestnictwo, a następnie namiestnictwo z imienia króla polski na Rusi. W 1353 r. Karol IV, król czeski, poślubił Annę, bratanicę Bolka II, księcia świdnickiego. W XV w. dochodziło do licznych związków książąt śląskich z Podiebradami. Fryderyk I legnicki poślubił Ludmiłę, córkę króla Jerzego. Siostra Kazimierza cieszyńskiego, Zofia, została natomiast żoną najstarszego syna Jerzego z Podiebradów, Wiktoryna²⁸. Związki te ukazują zarówno aspiracje książąt śląskich do udziału w polityce monarszej, jak i przekonanie władców o konieczności włączania książąt śląskich w sprawy polityczne państwa. Tradycję tę kontynuowali Jagiellonowie. Zygmunt Jagiellończyk, który w latach 1499–1506 był namiestnikiem Śląska z ramienia swego brata, króla Czech i Węgier Władysława, utrzymywał intensywne kontakty z książętami śląskimi, bywając na ich ucztach, składając im dary i je otrzymując, co było wówczas wyrazem uznawania wzajemnie swego prestiżu społecznego. W 1515 r. najznacniejszy książę śląski młodego pokolenia, Fryderyk II legnicko-brzeski, poślubił Elżbietę, siostrę panującego

---

²⁷ J. Sperka, *Władysław książę opolski, wieluniński, kujawski, dobrzyński, Pan na Rusi, Palatyn Węgier i Namiestnik Polski*, Kraków 2012, s. 67 i nast.

²⁸ S. Nowogrodzki, *Rządy Zygmunta Jagiellończyka na Łużycach i Śląsku*, Kraków 1937, s. 57–58.

od 1506 r. w Królestwie Polskim Zygmunta²⁹. Przykłady te dowodzą, że jeszcze na początku XVI w. aspiracje polityczne książąt Śląska nie opierały się jedynie na wspomnieniach o dawnym królewskim pochodzeniu z rodu Piastów. Stale odnawiane związki krwi przez małżeństwa książąt śląskich z aktualnymi dynastiami królewskimi sąsiadujących ze Śląskiem monarchii zdarzały się na tyle często, że aktualizowały wysoki społeczny i polityczny prestiż rodowy książąt śląskich. A wyrazem akceptacji tego statusu przez panujących było powoływanie przez nich członków śląskich rodzin książęcych na zaufanych dyplomatów, doradców i ważnych funkcjonariuszy państwa.

Pozycja książąt śląskich podlegała zatem ewolucji na progu nowożytności³⁰. Warto podkreślić, że nie charakteryzowała jej wyłącznie – jak często interpretuje się ich status w tym okresie – utrata znaczenia politycznego i prestiżu społecznego. Wystąpiły wówczas zmiany niekorzystne dla władzy książąt, które wyraźnie wiązały się ze zmniejszaniem się ich statusu jako indywidualnych władców niewielkich i rozdrobnionych śląskich księstw. Mieli oni jednak wciąż otwartą możliwość odgrywania ważnej roli politycznej u boku monarchów. Z racji swego pochodzenia i powiązań rodzinnych byli postrzegani jako członkowie ścisłej elity społecznej i politycznej monarchii. Równocześnie uzyskali nowe obszary władzy i działania politycznego na samym Śląsku za pomocą wykształconych na przełomie XV i XVI w. wspomnianych ogólnośląskich instytucji i urzędów, w których odgrywali rozstrzygającą rolę. Umocnili swą pozycję jako ogólnośląska elita władzy w ramach śląskiego zgromadzenia stanowego, stanowiąc jego pierwszą decydującą kurię. Przywilej Władysławowy dozwalał sprawowanie urzędu namiestnika generalnego Śląska wyłącznie przez księcia śląskiego. Książęta stali się elitą władzy w ramach ogólnośląskiej centralizacji, tworząc *sui generis* rząd śląski.

---

²⁹ Problem międzynarodowego znaczenia Piastów legnicko-brzeskich zarysowuje także Jiří Valový, *Vývoj soudobého vnímání postavení lehnicko-břežských Piastovců mezi politickou elitou střední Evropy 16. Století*, w: *Elity i masy w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i wczesnych czasach nowożytnych*, red. A. Januszek-Sieradzka et al., Lublin 2016, s. 301–310.

³⁰ N. Conrads, *Prolegomena einer schlesischen Adelsgeschichte*, w: idem, *Schlesien in der Frühmoderne...*, s. 313–344; idem, *Adelsgeschichte*, w: *Historische Schlesiensforschung*, Hrsg. J. Bahlcke, Köln–Weimar–Wien 2005, s. 347–381.

W okresie rządów jagiellońskich w monarchii czeskiej nawarstwiały się wydarzenia, które mogły stanowić podstawę do procesów integracyjnych, zwłaszcza w zakresie zintensyfikowania unifikacji elitarnych grup społecznych Śląska z elitami czeskimi. Jako przejaw tych tendencji można postrzegać mnożące się w tym okresie przypadki pozyskiwania przez panów czeskich rozległych dóbr na Śląsku, wolnych państw stanowych czy nawet dążenia do przejmowania przez nich księstw śląskich w lenno, co wiązało się z uzyskaniem bezpośredniego udziału we władzy polityczno-terytorialnej na Śląsku. Do takich przypadków należało przejście przez kanclerza czeskiego Johanna von Schellenberga księstwa karniowskiego w lenno albo państwa sycowskiego w 1516 r. przez syna burgrafa, najwyższego urzędnika stanowego Czech, Zdenka Lewa von Rosentala (zm. 1535) przez ożenek z Anną von Haugwitz³¹. W tych zabiegach najbardziej skuteczne okazały się działania Jana von Pernsteina, z którego inicjatywy doszło do małżeństwa jego córki Margarethy z księciem Henrykiem II ziębicko-oleśnickim, synem Karola I, oraz do zawarcia w 1525 r. układu o dziedziczenie z Kazimierzem II cieszyńskim, według którego po wymarciu dynastii jego księstwo miało przypaść nie królowi czeskiemu, lecz Pernsteinom³². Konsekwencje wspomnianych wydarzeń miały jeszcze wieloletnie następstwa w okresie po 1526 r. Miała je zwłaszcza inicjatywa Persteina, po śmierci Kazimierza w 1528 był on bowiem aż do 1545 r. prawnym opiekunem swego małoletniego przyszłego zięcia Wacława III Adama cieszyńskiego, który w 1540 r. poślubił jego córkę Marię. Jednak wydarzenia te rozgrywały się już w nowych uwarunkowaniach politycznych wywołanych objęciem tronu czeskiego przez dynastię habsburską. Wobec odmiennej polityki królewskiej w Królestwie i Koronie nie wywarły zamierzonego, zaplanowanego w pierwszej połowie lat 20. XVI w. wpływu na pozycję rodu Pernsteinów na Śląsku. Te wydarzenia pozostają jednak świadectwem gotowości książąt śląskich do wchodzenia w związki z potężnymi rodami pańskimi czesko-morawskimi, mimo różnic wyznaniowych i językowych. Ukazują także,

---

³¹ P. Maťa, *Der Adel Böhmens und Schlesiens...*, s. 241; idem, *Svět české aristokracie...*, s. 137–140.

³² J. Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit*, München 1994, s. 115; P. Maťa, *Der Adel Böhmens und Schlesiens...*, s. 241.

że dla panów czeskich związki z książętami śląskimi i uzyskiwanie przez nich stanowego statusu śląskiego było atrakcyjne. Zjawiska te można postrzegać jako objawy społecznego zrastania się najważniejszych społecznie rodów czeskich i śląskich w okresie przed 1526 r. Po tej dacie uległy one zahamowaniu. W ciągu XVI w. podobnej rangi połączenia rodów czeskich i śląskich zdarzały się dużo rzadziej, choć pojedyncze przypadki wciąż się pojawiały, np. gdy małżonką księcia Karola II ziębicko-oleśnickiego została Katharina z morawskiego rodu pańskiego Berek von Duba w 1583 r.³³

Wydaje się ponadto, że wspomniane zjawiska z okresu jagiellońskiego były częścią szerszej zakrojonego zamierzenia integracyjnego, w którym obecne były elementy polityki królewskiej i panów stanowych Czech. Zwraça uwagę reakcja królewska na próby panów czeskich z początku XVI w. zajęcia na Śląsku pozycji równej książętom śląskim. Wyraziło się to w ich dążeniu do stania się częścią ściślej elity władzy przez wejście w skład pierwszej kurii stanowego zgromadzenia śląskiego. Wywoływało to jednak ostre spory z innymi śląskimi grupami politycznymi, zarówno z książętami, jak i stanem rycerskim w obrębie zgromadzenia stanowego, zmuszając króla do rozwiązania polubownego. Władysław Jagiellończyk wydał w tym zakresie decyzję w 1504 r., pozostającą normą w okresie do 1740 r. Wyznaczała ona definitywnie panom czeskim jako nabywcom władztw na Śląsku, także w przypadku pozyskania przez nich księstwa, miejsce nie równe książętom, lecz niższe od nich, ale równocześnie wyższe wobec członków innych stanów śląskich³⁴. W przypadku nabycia przez panów czeskich księstwa nie przyznawano im tytułu książęcego, ale oni i właściciele wolnych państw stanowych, których powstawanie na Śląsku zintensyfikował Władysław, uzyskali w zgromadzeniu stanowym dostęp do pierwszej kurii książęcej. Ograniczeniem było to, że panowie dysponowali tylko jednym wspólnym głosem sejmowym, podczas gdy książęta rozporządzali głosem indywidualnym. Postanowienie Władysława można uznać za generujące proces powstawania na poziomie ogólnośląskim warstwy pańskiej, chociaż opozycja książąt śląskich wpłynęła na znaczne obniżenie dla panów czeskich płynącego stąd potencjalnego prestiżu społecznego i atrakcyjności politycznej, co

³³ J. Bahlcke, op. cit., s. 219.

³⁴ K. Orzechowski, *Ogólnośląskie zgromadzenia stanowe*, Warszawa 1979, s. 217.

mogło przyhamować zjawisko pojawiania się ich w charakterze właścicieli dóbr ziemskich na Śląsku. Wydaje się jednak, jak wspomniano, że znacznie większy wpływ w tym zakresie wywarła polityka monarchów habsburskich po 1526 r. Grupa wolnych panów stanowych, tak jak panów stanowych państw mniejszych, uległa regionalizacji po zmianie dynastii na tronie.

Kilka jeszcze innych inicjatyw królewskich przed 1526 r. wskazuje na istnienie, albo przynajmniej planowanie, polityki integracyjnej. Najbardziej spektakularnym przedsięwzięciem w tym zakresie podjętym przez Władysława Jagiellończyka stało się zintensyfikowanie zwoływania wspólnego generalnego zgromadzenia stanowego dla Czech i krajów lennych, czyli dla wszystkich ziem i krajów państwa³⁵. Ożywiła się także działalność w krajach lennych najwyższego kanclerza czeskiego. Przeszkodą w rozwoju kompetencji generalnego zgromadzenia, którego decyzje miały by być wiążące dla wszystkich terytoriów państwa, był jednak intensywny rozwój administracji i zarządzania w ramach poszczególnych krajów lennych dokonywany z inicjatywy stanów regionalnych. Ta cecha państwowości czeskiej pozostała dominująca aż do wojny trzydziestoletniej, tj. do lat 20. XVII w., mimo zintensyfikowania wysiłków monarchów habsburskich po 1526 r. na rzecz rozwoju organów centralno-monarchicznych, zwłaszcza przez Ferdynanda I³⁶.

Znaczący wysiłek w dążeniu do przełamywania odmienności w stratygrafii społecznej Czech i Śląska można postrzegać także w wydanym przez króla Władysława Jagiellończyka dokumencie w 1501 r., który w literaturze funkcjonuje pod nazwą Porządek rang stanu pańskiego (*Herrenstandsordnung*)³⁷. Można go uznać za najdonioślejszy akt integracji społecznej, choć kwestia jego wiarygodności nie została na razie decydująco rozstrzygnięta. Najważniejszą innowacją Porządku rang stanu pańskiego z 1501 r. było

---

³⁵ Ibidem, s. 322.

³⁶ K. G. A. Jeserich, H. Pohl, G.-Ch. von Unruh, *Deutsche Verwaltungsgeschichte*, Bd. 1, Stuttgart 1983, s. 468–513; F. Walter, *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955*, Graz 1972, s. 35–51.

³⁷ *Popis staropanských rodů w Čechach r. 1500*, „Časopis čskeho musea” 1831, Roč. 5, 2, ed. F. Palacký, s. 172–174. Stanowiła ona część szerzej pomyślanego porządku stanu pańskiego; R. Prochazka, op. cit., s. 112–113; N. Conrads, op. cit., s. 355; J. Bahlcke, op. cit., s. 29.

potraktowanie książąt śląskich jako grupy stanowej w strukturze społecznej monarchii. W hierarchii stanowej mieli oni zająć miejsce bezpośrednio po głowie pańskiego rodu Rosenbergów, któremu przyznano najwyższą pozycję³⁸. Dopiero po książętach śląskich usytuowano pozostałe rody panów czeskich. Do tej warstwy jako ród pański została wpisana wprawdzie tylko jedna rodzina, identyfikowana jako śląska, burgrabiów von Dohna³⁹. Lista ta obejmuje także grupę najwyższych duchownych Czech i Śląska: po arcybiskupie praskim wymieniony został książę-biskup wrocławski, który znalazł się przed biskupami Litomyśla, Ołomuńca i prałotami stojącymi na czele największych opactw czeskich. Znamienne było umieszczenie tej grupy duchownych na liście rang: znalazła się ona przed świeckimi członkami stanu pańskiego, w tym przed książętami, a zarazem zaraz po najwyższych rangą młodszych członkach domu panującego. Byłaby to zatem druga doniosła inicjatywa – oprócz formalnego przyznania książętom statusu pana czeskiego – zawarta w dokumencie rang stanu pańskiego z 1501 r. Miała ona na celu reaktywowanie w Czechach duchowieństwa jako grupy politycznej, wyprzedzając o ponad 120 lat zamiary w tym zakresie Ferdynanda II von Habsburga zrealizowane w odnowionych porządkach ziemskich dla Czech i Moraw z 1627 i 1628 r. Być może lista ta była związana z wpisaniem do Landtafel dóbr ziemskich członków stanu pańskiego w określonym porządku starszeństwa. Ten akt można potraktować jako ważny projekt zintegrowania najwyższych warstw społecznych Śląska i Czech, choć był on trudny do realizacji. Książęta śląscy nieprzyjemnie musieli odczuć zredukowanie ich pozycji do jednej z warstw stanu szlacheckiego. Nie uwzględniono również żadnego z pretendujących do wyższego stanu śląskich rodów szlacheckich. Czeskie rody pańskie mogły z kolei poczuć się zaniepokojone takim połączeniem w jedną strukturę społeczną z wyprzedzającymi ich rangą książętami śląskimi. Teoretycznie otwierało to drogę do aspirowania przez książąt do obejmowania centralnych urzędów królestwa, a także

³⁸ V. Bůžek, V. Grubhoffer, J. Libor, op. cit., s. 290.

³⁹ Przesłanką ich pojawienia się tam było jednak wywodzenie się jej z Łużyc Dolnych, gdzie w średniowieczu urzędowali jako burgrabiowie i lennicy króla czeskiego; T. Jurek, *Obce rycerstwo...*, s. 213–221.

najwyższych krajowych urzędów stanowych czeskich⁴⁰. Jako konsekwencje tej polityki jagiellońskiej włączania książąt śląskich w czeskie struktury władzy można uznać u samego schyłku epoki, w 1523 r., powierzenie księciu Karolowi I Podiebradowiczowi ziebicko-oleśnickiemu królewskiego namiestnictwa w Czechach. Jego sprawowanie ułatwiała księciu śląskiemu okoliczność, że pamiętano czeskie pochodzenie jego rodu, a sam ród wciąż miał posiadłości ziemskie w Czechach⁴¹. Wydaje się, że za Jagiellonów można zatem mówić o przejawach państwowej polityki integracji mającej na celu włączenie najznacniejszej śląskiej elity władzy, książąt, w strukturę najwyższego stanu czeskiego, tj. pańskiego, wraz z otwarciem im dostępu do karier w centralnych urzędach monarchii.

---

⁴⁰ J. Pánek, *Czeska elita arystokratyczna XVI wieku i jej stosunek do Polski (na przykładzie „wicekróla” Wilhelma z Rožemberka i biskupa Stanisława Pawłowskiego)*, w: *Kultura polityczna w Polsce*, t. 5: *Elity dawne i nowe*, red. M. Kosman, Poznań 2005, s. 65.

⁴¹ J. Macek, *Jagellonský věk...*, s. 12–21.

